

Exhilara patriae, florentis limina: euntem
 Sectentur Charites, Castalidesque deae.
 Post, ubi natales felix intraveris oras,
 Esto memor nostri: vive deinde diu.
 Albertus Molnar
 Ungarus

GÓMÓRI GYÖRGY

Adalékok Faludi erkölcsnemesítő írásainak forrásaihoz. *Sztoicizmus, Imitatio Christi, Exerctia spiritualia.* Újabb eszme- és irodalomtörténeti kutatások teljesebb fénybe állítják Faludi Ferenc erkölcsnemesítő prózai műveinek jelentőségét; hangsúlyozzák Szörényi Lászlóval, hogy „prózája semmiben sem marad el statisztikai tudatosságban költészete mögött”.¹ Azt is jobban látjuk, hogy az angol és spanyol jezsuiták műveinek „fordításai” igazában olyan átdolgozások, amelyeknek egyes részei Faludi saját szövegeinek tekinthetők. Ezt Vörös Imre kimutatta a *Nemes ember* és a *Nemes asszony* „fordítási hűtlenségeinek tükrében”.² Különbön már Szörényi László megemlítette az általa készített válogatás (*Téli éjszakák*) utószavában: „A *Szent Ember* kimaradt e sorból, mert eredetijét nem ismerjük, s lehet, hogy Faludi saját munkája.”³

Többen foglalkoztak Faludi vallásosságával, természetszemléletével, a műveiben fellelhető latin és olasz irodalmi hatásokkal, „sztoikus” bölcsességével. Ez többira mindjárt visszatérek. De – amint ez Pázmány Péter prédikációinak elemzésekor is gyakran megtörtént – főleg a moralizáló és nyelvi szempontokra irányult a figyelem, és – különös módon – nemigen figyeltek a jezsuita Faludi jezsuita neveltetésére, a jezsuita szellem, nevezetesen az ignáci lelkigyakorlatok teológiájának hatására, ami egyébként az eredeti – angol és spanyol – jezsuita szerzőket is befolyásolta.

A jezsuita rend alapítója, Loyolai Szent Ignác a saját lelki tapasztalatait rögzítette a *Lelki-gyakorlatos könyvben* (= *LGy*), amelyet a lelkigyakorlatokat vezető jezsuitáknak szánt, és amely – a *Rendalkotmányon* kívül – a mai napig a jezsuita kiképzés legfőbb „segédeszköze”. Ezek hatják át a később megfogalmazott *Ratio studiorum*ot is, amely a jezsuita nevelés/oktatás vezérkönyve. Ha valaki jezsuita szerzőkkel foglalkozik eszmetörténeti vagy irodalomtörténeti szempontból, ezeket a „forrásokat” ismernie kell. Nem is forrásidézetekről van szó, hanem az ignáci szellemről, lelkiségről, amely a sokrétű jezsuita apostoli tevékenységet ihleti: mindent Isten nagyobb dicsőségére és az emberek üdvének szolgálatára állít be, irányít, és – teljesen elismerve a kegyelem mindenható erejét –, az emberi erőfeszítés teljes bevetését követeli. Mert Isten (a kegyelem) nem helyettünk cselekszik, hanem cselekvőkké tesz bennünket.

Keresztény sztoicizmus a 18. században

Kosáry Domokos állapította meg, hogy a „keresztény sztoicizmus” a 17–18. században a magyar jezsuiták – így Faludi – közvetítésével, a nemesi életbölcsetségben fejeződött ki legvilágosabban: az ’udvari ember’, a tisztségviselő magatartására vonatkozó irodalom, a moralizálva

¹ SZÖRÉNYI László: *Kalauz Faludi Ferenc prózájához.* (Utószó). In: FALUDI Ferenc: *Téli éjszakák.* Bp. Magvető, 1978. /Magyar tallózó./ 409.

² VÖRÖS Imre: Faludi Ferenc és a *Gentiluomo istruito.* = ITK 1994. 1. 19–31.

³ SZÖRÉNYI: *i. h.* 411.

oktató irodalom a rokokó 'udvariasság' jegyében – Faludinál magas szinten a szépirodalomba torkollik.⁴

Köztudott, hogy a sztoikus etika és életbölcesség a századok során jelentősen hatott a keresztény moralizáló irodalomra. Már az egyházatyáknál, sőt Szent Pálnál is kimutatható a sztoikus hatás. Egy-egy tanulmányomban⁵ megvilágítottam Pázmánynál és Faludinál a sztoikus befolyást. Pázmány morális tárgyú prédikációiban, vagy pl. a halálról szóló beszédeiben feltűnően sok a sztoikusokra, főleg Senecára való hivatkozás. Például a jó halálról szóló prédikációban („Hogy a halál kívánatos jó”, ÖM VII, 633kk.) Pázmány tizenötször idézi Szent Ambrus *De bono mortis* c. traktátusát és huszonzszor hivatkozik a sztoikusokra. Tegyük hozzá, hogy maga Szent Ambrus is erősen függ e témánál a sztoikusoktól.

Itt csupán ízelítőnek állítsuk párhuzamba Kempis, Pázmány és Faludi eszmélődéseit a halálról.

KEMPIS 1,23	PÁZMÁNY ÖM VII, 633kk	FALUDI <i>Szent ember</i>
Elmélkedés a halálról	„Hogy a halál kívánatos jó.” Tizenötször hivatkozik Szt. Ambrus <i>De bono mortis</i> c. művére és huszonzszor sztoikusokra. Egyébként Ambrus maga is idézi a sztoikusokat. Ezenkívül néhány egyházatyát és a Szentírást idézi. <i>A bűnös élettől óv</i> A bűnös halála hajótörés, a bűnös halála a legrosszabb – <i>A halál</i> . Jó: az életben több a keserűség, mint a gyönyörűség, a világ tele van az ördög törőivel és csapdáival – kísértések. A halálon át az életre jutunk. Különbség a pogányok és a keresztények között: a halál által a szentek gyülekezetébe, az igazak társaságába jutunk. Ne a haláltól, hanem a büntől féljünk, hogy az örök <i>kárhozattól</i> ne féljünk!	Előjáró beszéd a forgandó világ haszontalanságáról, a <i>mulandó életről</i> , <i>kimúlásunk</i> bizonytalan órájáról, egyéb üdvösséges dolgokról...
<i>Rövid az idő</i>, jön a vég, bizonytalan, készenlét! óvakodni a <i>büntől</i> (Mt 24,42) Rettenetes <i>a halál</i>, de még inkább a hosszú élet. – Ne halogasd üdvösségedet: bűnbánat, jótettek, önmegtadadás, most van a kedvező óra (2Kor 6,2), most tanulj meg meghalni Krisztussal. Az élet mint az árnyék elröpül, ki emlékezik meg rólad? Legfontosabb az üdvösség (Lk 16,9; Zsid 13,46) Akinek gyönyörűsége telik a bűnökben, nem csoda, ha retteg a haláltól és az ítélettől. Azért jó, hogy legalább a <i>pokol</i> félelme tartson zabolán, ha a tiszta szeretet nem tart vissza a rossztól. (Vö. Lgy, 65, a pokolról szóló elm.)		A földi gyönyörűségek nem tartósak, félelemmel kell keresnünk üdvösségünket. Nincs jobb tanácsadó <i>a halálnál</i>. Ha rosszul élsz, nincs rosszabb az életnél. Bölcs, aki a világot meg tudja utáni. A gonosz embernek nincs nyugta, retteg a haláltól. <i>A bűnösnek</i> büntetése tulajdon vetke, kebelében hordozza eleven <i>poklát</i>. Az igaz szeretetnek törvénye az állandóság, célja az örökkévalóság. Zarándokok vagyunk a földön, az ég maradandó hazánk.

Tehát: a mulandó életben óvakodjunk a büntől, hogy elkerüljük a kárhozatot.

⁴ KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. Akadémiai K. 1980. 194.

⁵ SZABÓ Ferenc: *Faludi lelkiisége sztoikus?* = *Távlatok* 1994. 2. sz. 242–250., Uő.: *A sztoicizmus befolyása Pázmány prédikációira*. = *Kortárs* 2001. nov., 11. sz. 61–68.

A *Szent ember* elemzésével Faludi „sztoicizmusára” is kitértem, ugyanakkor hangsúlyoztam Szent Ignác *Lelkigyakorlatainak*, általában az ignáci (jezsuita) lelkiségnek a világos befolyását. Ezt most majd a *Nemes ember* elemzésével is megmutatom. De előbb az ignáci lelkiség forrásait, nevezetesen az *Imitatio Christi* (az ún. „devotio moderna”) hatását kell megvilágítanunk.⁶

Az Imitatio Christi és a Lelkigyakorlatok

Szakemberek párhuzamba állították Szent Ignác *Lelkigyakorlatait* és az *Imitatio*t, hogy megmutassák a meglepő hasonlóságot a két lelkiség között, de a különbséget is jelezték. Kétségtelen, hogy az újkori keresztény lelkiségi művek között jelentős helyet foglal el Loyolai Szent Ignác *Exercitia spiritualia* c. könyvecskéje.⁷ Tudnunk kell, hogy a könyv elsősorban nem olvasásra íródott. Szent Ignác betegágyán, megtérése idején és később lelki tapasztalatait jegyezte fel, főleg az ún. „szellemek megkülönböztetését”. E könyvecske aztán a rendtársak „vezérkönyve” lett lelkigyakorlatok adásában (és végzésében), a lelkivezetésben. Krisztus és a szentek életén kívül éppen „Gerson” könyve volt Ignác legkedvesebb könyve a Manrézában és később is. A lelkigyakorlatozóknak is ezt ajánlja. Ignác korában az *Imitatio Christi*t Gerson kancellárnak tulajdonították.

„A Manrézában először látta Gerson kis könyvét, és sohasem akart más jámborsági könyvet olvasni: ezt ajánlotta mindenkinek, akivel társalgott; mindennap olvasott belőle egy fejezetet folytatásokban, ebéd után vagy más időpontokban, vagy pedig úgy találmra kinyitotta, és mindig olyan intelemre talált, amely megérintette szívét, mert éppen arra volt szüksége.” (Szt. Ignác Gonçalez de Camarának diktált visszaemlékezéseiben.)

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a főleg kolostorban élő szerzeteseknek szánt lelkiséget Ignác nem tette teljesen magáévá, hiszen a jezsuitákat szétküldte a világba, hogy a lelkek üdvösségét szolgálva a „cselekvésben legyenek szemlélődők.” Mindig és mindenben, minden helyzetben keressék Isten nagyobb dicsőségét!

⁶ *Imitatio Christi. Lexikon f. Theol. und Kirche. V.* Wien, Herder, 1996. 428–429.

A középkori (ferences) lelkiséget közvetítő „devotio moderna” a 16. század végén jelent meg Nyugat-Európában mint önálló lelkiségi irányzat. E lelkiséget a 15. században nevezték „modern”-nek. Gyökerei a középkor alkonyához nyúlnak vissza, a kulturális-lelkiségi válságba, amikor az egyházi élet külsőséggé vált és a katasztrófától (pl. a pestistől) sújtott emberek a hitben kerestek menedéket. Laikus mozgalomként indult. Első kezdeményezője Geert Groote. Világi közösségek után kolostori ág is alakult, Ma már általában Thomas von Kempen szerzetest tartják az *Imitatio Christi* szerzőjének (1380–1471), aki Agnetenbergben élt 72 éven át. 1159 szentírási idézettel, sok lelki és erkölcsi alapszabállyal vezet az önismeret és az askézis útján az Istennel való egyesülés felé. A Krisztus-követés útján a mindennapok misztikáját keresi. Megjegyzem még: a „devotio moderna” körében keletkezett ritmikus prózagyűjtemény, néha maximasorozat, eredetileg négy önálló rész volt. Hosszú ideig névtelen szerzőként terjedt; a találgatások összesen mintegy 35 szerzőt emlegettek. Az 1441-es eredeti kézirat végén Kempis Tamás szerepel szerzőként; mai véleményem szerint ő tekinthető a végső kompilátornak.

⁷ COGNET, Louis: *Histoire de la spiritualité chrétienne. III. La spiritualité moderne.* Paris, Aubier, 1966. 23–25. – DE GUIBERT, Joseph S. J.: *La spiritualité de la Compagnie de Jésus.* Roma 1953.

Az ignáci lelkiség hatása Faludira

Amikor az ignáci lelkiség, különösen is a *Lelkigyakorlatok* hatásáról beszélünk, nem egy könyv idézéséről van szó, hanem alapvető lelki beállítottságról, lelkiségi magatartásról. Már a *Szent ember* elemzések megmutatták ezt a hatást. Faludi élete vége felé korábbi „fordításaiból” (jezsuita szerzők voltak azok is!), saját jezsuita tapasztalataiból és olvasmányaiából merítve írhatta meg e könyvecskét. Egyébként már Faludi előtt az alapító Szent Ignác írásaiából és mondásaiból a magyar jezsuita, Hevenes Gábor összeállított egy könyvecskét *Scintillae Ignatianae* címmel, amelynek igen nagy sikere lett.⁸

Ismeretes, hogy Kempis Tamás *Krisztus követése* c. könyvét már 1604-ben Pázmány Péter is lefordította. Előszavában kifejti azt, hogy a Biblia után ezt a lelkiségi könyvet tartja leg többre, továbbá kifejti fordítási elveit. E „csuda nagy bölcsességgel” megírt könyvet,

„régén minden keresztyén nyelvekre, sőt még török nyelvre-is fordították, de én ez ideig nem láttam, hogy valaki azt magyarul kinyomtatta volna; jóllehet én a Biblia után nem olvastam könyvet, melynek előtte ezt nem ítéltem volna fordításra méltónak. Azért, a hívek vigasztalására magyarrá fordítam e könyvecskét. Igyekeztem azon, hogy a deák böttinek értelmét híven magyaráznom; a szólásnak mógyát pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mint-ha először magyar embertől, magyarul íratott volna.”

– Pázmány fordítását is használhatta Faludi.

A jórészt jezsuiták által művelt kegyességi irodalomba illeszkedik Faludi *Szent embere*, amelynek előljáró beszédében olvassuk:

„Ebbe a kis könyvecskébe se nem úgy, se nem avégre kell tekinteni, hogy mi újságot mond, hanem azt, amit mond lelkesen meg kell fontolni, nem-is múlt félben vagy sietve, hanem mélyebben botsátván és ott marasztalván az elmét. Istenes ébresztő oktatásokat foglal magában: hivatalunkról, kötelességünkről, üdvösségünkről emlékeztet híven, igazán...”

Mint Szent Ignác, Faludi is azt ajánlja, hogy lassan elmélkedve „belsőleg izleljük” e bölcsességet, hogy elméket és akaratunkat „meglágyítsa”, cselekvésre indítson. Nem rendszerezett gondolataiból ki-ki esze és szíve szerint meríthet. Mint Pázmány, Faludi is emlékeztet, hogy „nem az ujjából szopta” e bölcsességet.

⁸ Kosáry Domokos a következőket írja a 18. századi kegyességi irodalomról: „A jezsuita latin kegyességi irodalom legnevesebb és legsokoldalúbb hazai képviselője Hevenes Gábor (1656–1715) volt, akit az utókor szívesebben emleget a hazai történetkutatás szervezőjeként. Akkoriban azonban főleg ilyen egyházi írásai váltak ismeretessé számos kiadásban külföldön is. Szent naptára, amelyben Loyolai Szent Ignác mondásait osztotta el az év minden napjára (*Scintillae Ignatianae*, 1705), több kiadásban látott itthon (1713, 1715, 1725, 1734, 1752), sőt német, lengyel, francia, spanyol területen, még Dél-Amerikában is napvilágot. Hasonló célokat szolgált Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatainak rövidített kiadása több változatban (1722, 1732), Xavéri Szent Ferenc imádságos könyve *Novem feriae* (1741) vagy akár Kempis Tamás nevezetes írása *Krisztus követéséről*, amely e század folyamán tíz kiadást ért meg Magyarországon. Mindennek magyar nyelvű változatában hasonló jellegű írásokkal találkozunk: jezsuita lelkigyakorlati könyvek fordításától a latinul nemigen olvasó nemesasszonyok számára írt imákig...” (I. m. 192.)

Ignáci vonások a Nemes emberben

A *Nemes ember* (1744) nem szerzeteseknek szól, hanem világi tisztségviselőknek, hogy jóra emlékeztesse „a világ gondgyaiban el-merült elméket”. Ismeretes a könyv elején olvasható „Védelmes intés”, amelynek első sora és utolsó szakasza így hangzik:

„Ezt a könyvet Magyar Országának, de nem Magyar Országurul írtam. (...) A' mit írtam, azért írtam, hogy messze-bujdosásimban ki-ne kopnék élő nyelvünkéből, példát adnék sok heverő pennának, olvasásra valót nyujtanék a' hivalkodóknak, jóra emlékeztetném a' világ gondgyaiban el-merült elméket.”

Eusebius, az „ahétatos ember” keresztény erkölcsre oktatja az ifjú Neandert, „az iskolákon által ment urfit”. Faludi mint a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatója (1740–45) az angol jezsuita, William Darrel (szerinte Dorell Jozef S.J.) olaszra fordított könyvét ülteti át magyarra.⁹

Eusebius a jót kereső, lelkét üdvözíteni akaró fiatal keresztény úrfit a „bolond világ” istentelenségétől és erkölcstelenségétől akarja óvni, és „közbeszédeiben” összefoglalja a katolikus hitre és erkölcsre vonatkozó tanítást. Nyilván az angol jezsuita is, miként Faludi, jól ismeri a trentói zsinat tanítását a hitről, kegyelemről és megigazulásról. Faludi Pázmány Péter *Kalauzából* is meríthetett, magyar stílusa nemegyszer a nagy elődjét idézi. Eusebius az ifjút állandóan lelke üdvösségére emlékezteti:

„Neander, vigyázz lelkedre, és más felől pénzes erszényedre, egyiknek-is, másinak-is gyenge szálon függ szerentséje, de kivált-képpen lelked-isméretinek. Szépen meg-terítették a' hálót előtted...” (I,26)

Neander tudja, hogy Isten nem kötelez arra, ami lehetetlen: idézi Mt 11,30-at és 1Kor 10,13-at. Nem szükséges, hogy az ifjú remetebarlangban vagy kolostorban éljen, vagy hogy papszentelésre készüljön. Eusebius:

„Okosan beszélsz: az Isten nem kényszerít bennünket (úgy mint Pharaó) nehéz munkára ahhoz tartozó szerszám nélkül. A' mi szükségünkhöz alkalmaztattya malasztyait, soha sem erőltet a' hartzra igyentlen erővel: mienk a szerentse, csak akarjuk.” (Uo.)

Meglepően sokszor előfordul a szerencse, a „forgandó szerencse” Faludi prózájában is! Neander kész meghallgatni az idős jámbor intelmeit, aki nem mint mester, hanem mint barát szól az ifjúhoz. A nemesnek és a kereszténynek szólnak intelmei. Az alapvető maxima: „jó légy és jót tégy!” (29) Szól az emberek (nemesek és köznép) egyenlőségéről:

„a köznép ... természetire nézve semmivel sem alábbvaló a' Főembernél: ugyan azon porrá lézzen teste, 's olly érdemes teremtmény lelke a' nyomorodott Lázárnak, mint a Dúsgazdának ...”.

Óv a címkórságtól, a hiú dicsekvéstől, beszél a társalgásról, a barátságról, a haszontalan költekézésről, a pénzt elverő szórakozásról, a ruházkodásról; mindig az arany középutat sugallja. Az ilyen erkölcsi intelmek után következik a keresztény hit alapvető igazságainak kifejtése.

⁹ *Faludi Ferenc prózai művei. I–II.* Szerk. VÖRÖS Imre. Bp., Akadémiai Kiadó, 1991. 22–110. – A könyvre csak az oldalszám megadásával hivatkozom a szövegben.

Eusebius bevezetőül megjegyzi: „Nehezeb’, kedves Neanderem, a Keresztyén Hitnek kötelességéről, hogy-sem az Úrfiakat illető Tisztességről terjeszteni a’ Közbeszédet, a’ mint nehezebb Istenesen élni, hogy-sem udvari erköltsre magát szoktatni.” Visszatér az üdvös figyelmeztetés: „ha életünk a’ Keresztyén Hitnek ösvényén kívül jár, és készületlen talál a’ halál, tellyességgel elvesztünk, nints reménység, melly biztasson...” Ez tehát a fundamentum, az alapigazság. Ezután Eusebius kifejti, hogy mire kötelez a keresztény hit (47kk):

„A’ Mindenható Isten, tengernyi bölcsességének rendeléséből formált bennünket, és az ő ingyen való jó-volta azt intézte felőlünk, hogy benne részesüljünk. Észt adott, hogy meg-ismérkessük, akaratot, hogy szeressük, lelket, hogy az ő tekéletes-ségében gyönyörködhessen. Ő Alpha, az Omega, ő kezdete, léte, ’s vége a mi terem-tésünknek (Jel 1,8)...” (48)

Itt ismét a *Lelkigyakorlatok* „Fundamentumá”-t idézi a megfontolás:

„az ő szent színe-látására, ’s örök öröme alkotott légyen bennünket az Ur, de bizonytalan marad, ha jutunk-e ama boldog rév-partra; minthogy az Isten mennyei javait nem ajándék, hanem jutalom nevében osztogat reánk.”

Faludi itt kitér a kárhozat lehetőségére; a pokol kínjai várnak arra, aki halálos bűnben hal meg. De itt számít az ellenvetésre is, és mindjárt ellensúlyozza a mondottakat:

„Nem-is panaszkodhatunk az Isten ellen, mintha felettőb’-való keménységgel bána velünk; mert jóllehet egy részről ki-nyujtván tsillagos udvarát, ’s kintses-tárházit örök dicsőségének, reménységgel biztat, ’s bátorítja gyarlóságunkat... Arrúl sem vádolhattuk, mintha szerentse, ’s holmi történet-esetre hagyta volna üdvességünket. Sőt inkább’ szabad akaratunkra engedte: kezünkben, erőnkben, hatalmunkban vagyon; mind ezek felett gyámolít, igazgat, vezérel, egy átallyában el nem vétethyük az útát; hanem szántsándékkal magunk ki-térünk s az ördöghöz szökünk...” (49) Isten nem kíván nagy dolgot tőlünk; „atyai szeretettel ölelget bennünket, oly édes törvényt szabott, oly könnyű terhet tett vállainkra, hogy akár melly akaratos kényesség sem neheztelhet iránta. Nem kíván egyebet tőlünk, hanem hogy szeressük, és szavát fogadjuk...” (49)

Faludi a továbbiakban felsorolja a motívumokat az Isten parancsainak megtartására (49kk). Óv a képmulatástól és főleg a bálványozástól, majd leírja az Isten akaratát teljesítő ember boldogságát, az erényes élet szépségét. Nagyon szép lapokat olvashatunk az isteni Gondviselésről. Aki a Gondviselésre bizza életét, nagy lelki békességet élvez.

„Mint-hogy a’ ki meg-hajtya nyakát egyszer az Isteni Gondviselésnek édes igája alatt: nem álmódik a’ reménységnek tündér biztatásával, nem aggódik szive heába-való félelmekkel...” „A mi Urunk nem Epicurus-féle egy Istenség, melly egek sarkain sétálván, tsak a’ maga boldogságában gyönyörködne, s’ ingyen sem aggódna mi rólunk szegényekről...” (53)

A Hegyi Beszéd szelleme sugárzik mindabból, amit Faludi Eusebiusa az isteni Gondviselésről mond: Isten maga a jóság, hív öröznök, szerelmes jó-akarónk, gyermekeinek „nem nyújthat követ kenyér helyében, skorpiót hal gyanánt”. (54–55)

Ezután (55kk) szép szakasz következik Isten mindenütt való jelenlétéről: ennek tudatosítása is segít a bűn elkerülésében; majd a bizonytalanul biztos halálról eszmélődvé buzdít a penitencia-

tartásra. Ennek kapcsán (58) előadja a katolikus tanítást (a trentói zsinat szerint) az igazi penitenciatartás feltételeiről:

„*gratia*, vagy-is Isteni malaszt, és *cooperatio*, vagy-is véle-való iparkodás: ama' nélkül üdvességes bánatra nem indulhatunk, és e' nélkül az Isten nem akar megbocsátani”.

Megmagyarázza a kegyelmi hatást:

„A' malasztnak, belső 's tulajdon ereje szerint, vagyon ugyan helyes foganattya, mikor világosíttya értelmünket, 's jóra indíttya akaratumkat, de hogy külső-képpen 's tettében hathatós és foganatos légyen, a' mi iparkodásunktúl, 's véle való munkálkodásunktúl függ. (...) Osztan a' malaszt nem tartozott adósság, hanem ajándék (*aliter gratia non esset* = különben nem lenne kegyelem).

Mindez a klasszikus kegyelemtan, amely Szent Ágostonra megy vissza. A római gyóntató jól ismerte a katolikus penitenciatartást!

Kicsit később, Neander közbevetésére válaszolva, aki Eusebius bizonyos kijelentését a kárhozatra vonatkozóan túlzásnak tartja, Eusebius így folytatja:

„Nints különben: az Istennek jó volta fellyül-múllyá az emberi gonosztságot, a' mi lator magunk meg-kötése, ki-nem száraszthattya az Isteni irgalmasságnak tenger áradását. (...) „Akár melly legfeszlettebb', 's gonosszal leg-közöseb' veszni indúlt ifjunak-is vagyon elegendő malasztya, hogy szívében szálljon, 's megtérjen, de mi haszon benne, hogy ki-telne tőle a' jó, ha annál is inkább a' mind tsak a' rosszhoz tart.”

Eusebius később még arra inti az ifjút, hogy kerülni kell egyszerre a kétségbeesést és a vakmerő bizakodást (61). Ez a gondolat gyakran visszatér a *Szent ember* maximáiban is. Figyelmes olvasással megállapíthatjuk, hogy Faludi e kései munkájába sokat átvett korábbi fordításáiból.

Hosszabb rész következik az igaz vallás (a katolikus) és az ateisták, libertinusok, protestánsok felfogásának egybevetéséről, a megigazulásról (itt Szent Ágostonra hivatkozik), a protestánsok (angliai újítók) 'sola fides' tételéről, vagyis arról, hogy egyedül a hit üdvözít (jócselekedetek nélkül). Faludi e kérdéskörben bőven meríthetett Pázmány *Kalauzából*, illetve más vitairataiból. Különben megismétli, amit Pázmány is mondott: senki nem támaszt új vallást:

„Nints erőnkben 's hatalmunkban a' Hit-faragás, annak ágazatit se ide, se oda nem tekerhettyük, tikkelyeihez toldalékokat nem tehetünk... A' mit elő-hoztam, azt *ujjombúl nem szoptam...*” (77)

Összegezés

A *Nemes emberben* a továbbiakban kevesebb a teológia, több a moralizálás, példázódás, színes kázusok leírása. De az előbbiekből is látható, hogy már a *Nemes emberben* is, de még inkább a későbbi *Szent emberben* Faludi Ferenc lényegében a klasszikus – a Szentírás, egyházdoktorokon alapuló – teológiát követi és az ignáci *Lelkigyakorlatokat* veszi vezérfonalul, alapirányként (főleg a fundamentumot és az első hét elmélkedéseit). Természetesen, Szent Ignác maga is, a jezsuiták is, a több százados keresztény lelkiségi hagyományba kapcsolódnak, de ezt a rendalapító saját lelkisége (misztikája) rácsain szűri át. Láttuk, hogy sokat átvész az *Imitatio Christiből*, de annak világtól menekülő irányát nem követi, hiszen apostoli rendjének tagjaitól azt várja, hogy a cselek-

vésben legyenek szemlélődők, és mindenben keressék Istent, az ő jelenlétét, működését, üdvözítő jóságát, ahogy ezt Ignác a *Lelkigyakorlatok* végén a szeretetről szóló szemlélődésben leírja. Faldi Ferenc világiaknak szóló erkölcsi írásainak háttérében is ez az ignáci lelkiség húzódik meg; főként pedig a kegyelem és az emberi tevékenység kapcsolatánál láthatjuk a kiegyensúlyozott szemléletet. Mindent Isten (a kegyelem) tesz, és mindent a szabad ember – de más-más síkon. Isten nem helyettünk cselekszik, hanem azt akarja, hogy üdvösségünk művében részt vegyünk, ezért cselekvőkké tesz bennünket. Ráhagyatkozunk, de ez nem kvietizmus, hanem – paradox módon – „aktív passzivitás”: hagyjuk, hogy Isten kegyelme közreműködésünkkel kifejtse bennünk erejét.

SZABÓ FERENC

A füzesabonyi plébániai könyvtár a 18–19. században. Művelődéstörténeti forrásaink egyik fontos szeletét képezik az egyházi intézmények könyvtárainak leírásai, jegyzékei, katalógusai. Ezek közé tartoznak a plébániai könyvtárak is, amelyek fennmaradt adatai kiválóan reprezentálják a korabeli alsópapság művelődését és olvasáskultúráját. Ezen könyvtárak története részben a plébániatörténetírás feladata kell hogy legyen,¹ de ezek a plébániatörténetek sok esetben még hiányoznak, így a könyvtárak kutatójának önállóan kell feldolgozni a munkája során előkerült adatokat. Remélhetően megfelelő képet kapunk e forrásanyag bemutatásával egy falusi plébániai könyvtár gyűjteményéről, majd pedig – egy következő munkában – kiegészítve ezt az előkerült néhány plébánosi magánkönyvtár jegyzékével értékes adalékokkal szolgálhatunk a korszak művelődéstörténetéhez.²

„Az 1773. évi megyei összeírás szerint »a füzesabonyi egyház a legrégibb időben alapítottotk.«³ A Vatikánban őrzött 1332–1337 közötti tizedjegyzék szerint plébániája ekkoriban a hevesi főesperesi kerülethez tartozott, maga a község pedig az egri püspökség birtoka volt.⁴ A római katolikus templomot a Keresztelő Szent János tiszteletére emelt középkori szentély felhasználásával 1732–1735 között újraépítették.⁵ Hiába azonban az évszázadokra visszanyúló múlt, a kutatás során szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy a plébániára vonatkozóan a 18. századból vagy ennél régebbi korokból csak nagyon kevés iratanyag maradt ránk és ezek sem foglalkoznak a könyvtárral. Négy fontos forrás áttanulmányozása történt meg, amelyek a következők voltak: a *canonica visitatio* Füzesabonyra vonatkozó kötetei, a füzesabonyi plébániára vonatkozó levéltári iratok, az 1711-től vezetett anyakönyvek plébánosváltást jelző szakaszai (ezek azonban nem tartalmaztak fundus jegyzékeket). Negyedikként a plébánosokra vonatkozó perszonáliák kerültek sorra, amelyek meglepően „gazdag” forrásnak bizonyultak, ugyanis magánkönyvtári jegyzékek éppúgy kerültek elő innen, mint inventáriumok, amelyek tartalmazták többek között a plébániai könyvtár jegyzékét is.

Alapos megfontolás után úgy döntöttem, hogy csak a plébániai könyveket veszem számba, a templom könyveivel nem foglalkozom. Ennek oka, hogy a templom könyveiről nem találtam egyértelmű,

¹ Vö. VANYÓ Tihamér: *A plébániatörténetírás módszertana*. Pannonhalma, 1941.

² A legtöbb ilyen forrás a *canonica visitatio* jegyzőkönyveiben maradt fenn. Lásd: MONOK István: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása*. (Kutatástörténeti áttekintés). = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1998. 203–207.

³ PÁSZTOR János: Füzesabony község monográfiája. 1935. 14. – Kézirat (Füzesabonyi Városi Könyvtár)

⁴ PÁSZTOR: *i. m.* 1935. 19.

⁵ SOÓS Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Bp., Szent István Társulat, 1985. 247.